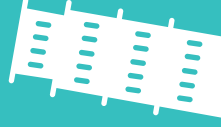

JIŘÍ HANUŠ

LEKCE Z KULTURNÍ HISTORIE

Základy MODERNÍ EVROPY

munice

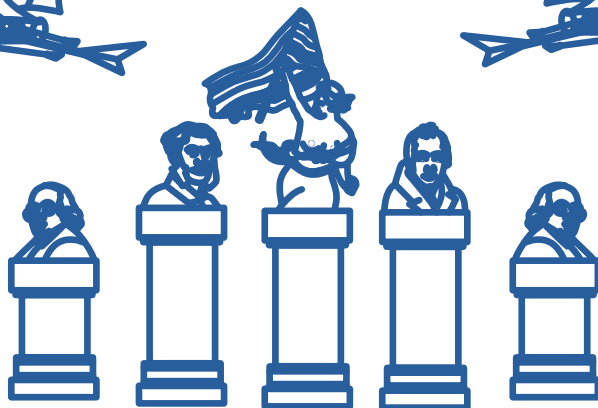
ZÁKLADY MODERNÍ EVROPY

LEKCE Z KULTURNÍ HISTORIE

Jiří Hanuš

Masarykova univerzita
Brno 2024

Redakční okruh

Mgr. Tereza Fojtová (Masarykova univerzita)
doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D. (Masarykova univerzita)
prof. PhDr. Mgr. Tomáš Janík, Ph.D., M.Ed. (Masarykova univerzita)
Mgr. Hana Laudátová, Ph.D. (Nadace Partnerství)
PhDr. Alena Mizerová (Masarykova univerzita)
doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D. (Masarykova univerzita)
doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D. (Masarykova univerzita)
prof. RNDr. Jan Slovák, DrSc. (Masarykova univerzita)
PhDr. Mgr. Andrea Slováková, Ph.D., MBA (Filmová a televizní fakulta AMU)
Zakládající člen doc. Ing. Ivan M. Havel, CSc., Ph.D., (†2021)

© 2024 Jiří Hanuš

Ilustrace © 2024 Nikola Kalinová

© 2024 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-280-0527-6

ISBN 978-80-280-0526-9 (brož.)

ISSN 2788-3957 (elektronická verze)

ISSN 2695-0146 (tištěná verze)

Patří zubní hygiena do kultury?

Je evropská kultura „naše“?

Jaké hodnoty zastával Lawrence z Arábie?

Žije Bůh?

Proč nebyla domestikována kuna?

Je člověk korunou tvorstva?

Nenastal čas na reformu kalendáře?

Může řidič autobusu pracovat kreativně?

Umí se demokracie bránit lumpům?

Rozuměl by filozof historie historikovi filozofie?

Proč Piet Mondrian nemaloval lidi?

Mají revoluce a antikoncepce něco společného?

Kulturní historie je multidisciplinární a zároveň interdisciplinární obor, který představuje lék na současnou fragmentaci historie. Snaží se postihnout cosi těžko uchopitelného a zároveň důležitého v dějinách, studuje proměny kultury v širokém smyslu, uvažuje o společenských hodnotách, interpretuje symboly. Blízkými sousedy kulturní historie jsou antropologie, literární historie a dějiny umění. K vzdálenějším sousedům patří sociologie, etnologie, bibliografie, geografie, archeologie, a dokonce ekologie a biologie. Publikace, které by se daly označit jako kulturněhistorické, nacházíme již v 18. století, přesto se tento obor plně etabloval až v poslední čtvrtině století dvacátého. V současnosti představuje nesmírně podnětnou arénu pro každého historika, jenž má duši filozofa.

Úvodní poznámka

Jednotlivé kapitoly této publikace jsou tvořeny obecnějším úvodem k tématu a třemi oblastmi, které se osvědčily jako příklady nosné pro přemýšlení a diskuzi. Jedná se tedy o to, co by Angličané označili jako „kostru obalenou masem“ (*to put flesh on the bones*). Jistě, „masa“, tj. konkrétních příkladů, by mohlo být mnohem více, například i z pohnutých dějin 20. století – považoval jsem však za nutné kvůli omezenému prostoru zmiňovat zejména ty příklady, které zachycují transformaci staré, stavovské a konfesní společnosti ve společnost moderní, pluralitní, občanskou.

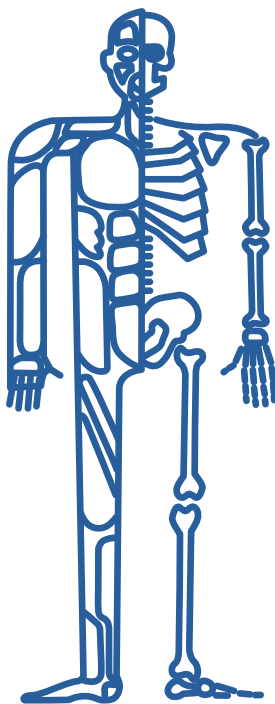
Jedná se o de facto rozvedené zápisy z příprav na přednášky, čímž je snad dostatečně vysvětlen i nestandardní žánr – ve snaze napsat určitou alternativu jsem asi stvořil něco na způsob starých skript. Stalo se mi tedy zřejmě něco podobného jako Gilbertu K. Chestertonovi, který chtěl napsat vlastní filozofický systém a zjistil, že napsal katolický katechismus.

Jednoduchou strukturu textu doplňují nezbytné odkazy na citovanou a doporučenou literaturu a autory – témata totiž byla probírána v kurzu celouniverzitního základu pořádaného Masarykovou univerzitou (CORE), jehož se zúčastnili studenti různých fakult, což bylo podnětné a pro mne často překvapující. A učitelé – včetně autora tohoto úvodu – se často domnívají, že vedle povinného odkazu na literaturu budou studenti dychtiví další četby.

Děkuji nakladatelství Munipress, že se ujal vydání této drobné publikace, která je určena zejména studentům – budu samozřejmě rád, když její „akční radius“ bude širší.

Jiří Hanuš

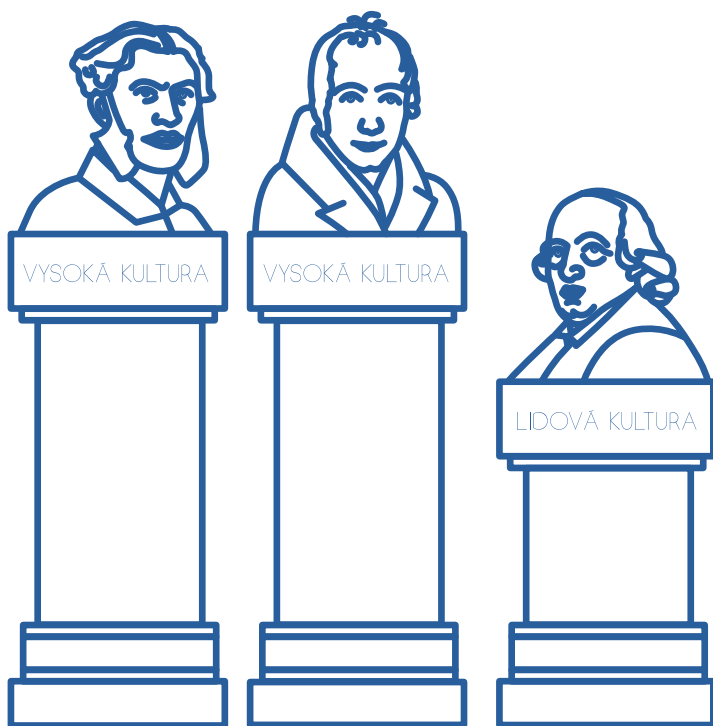
31. 7. 2023

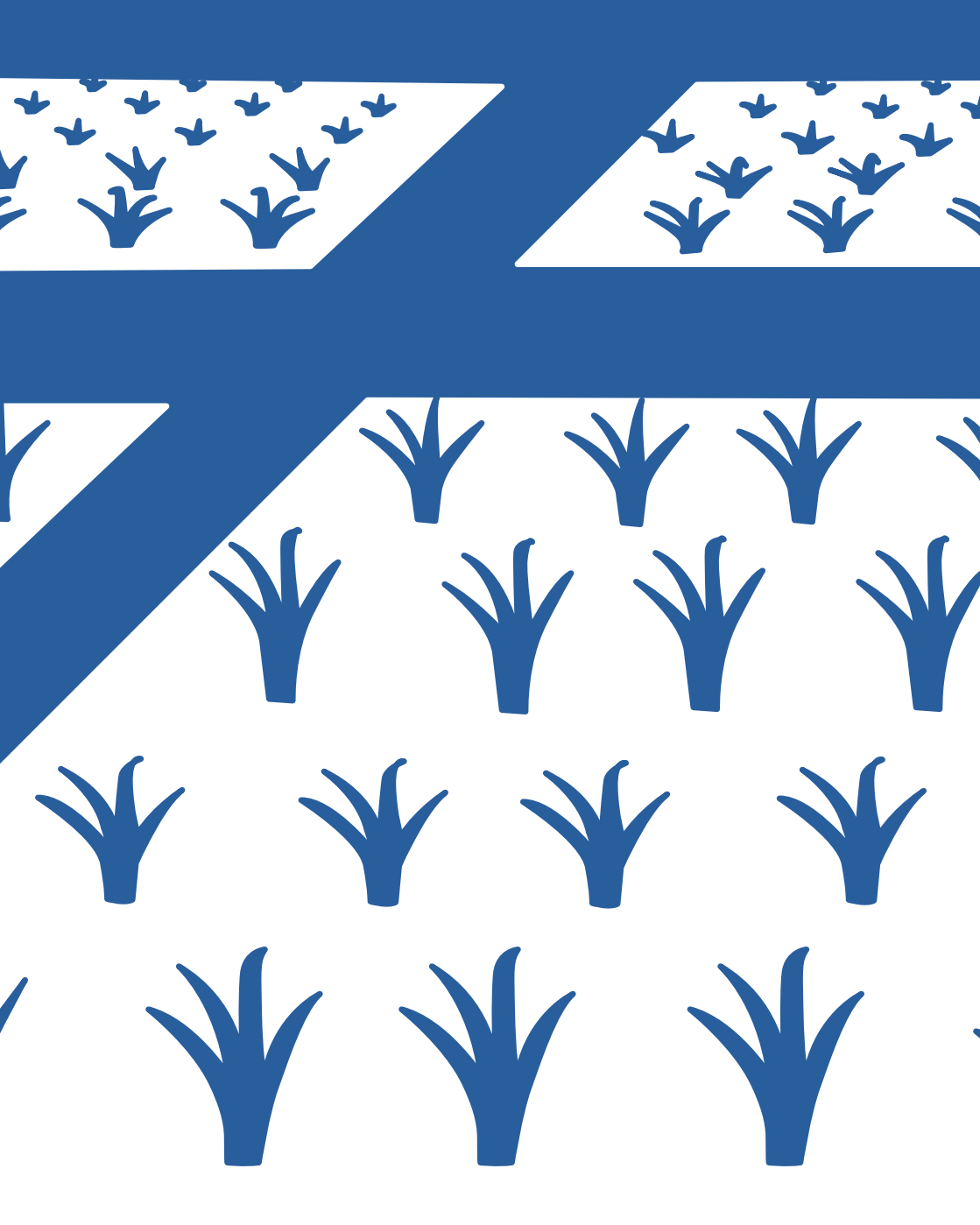
Jaká kultura?

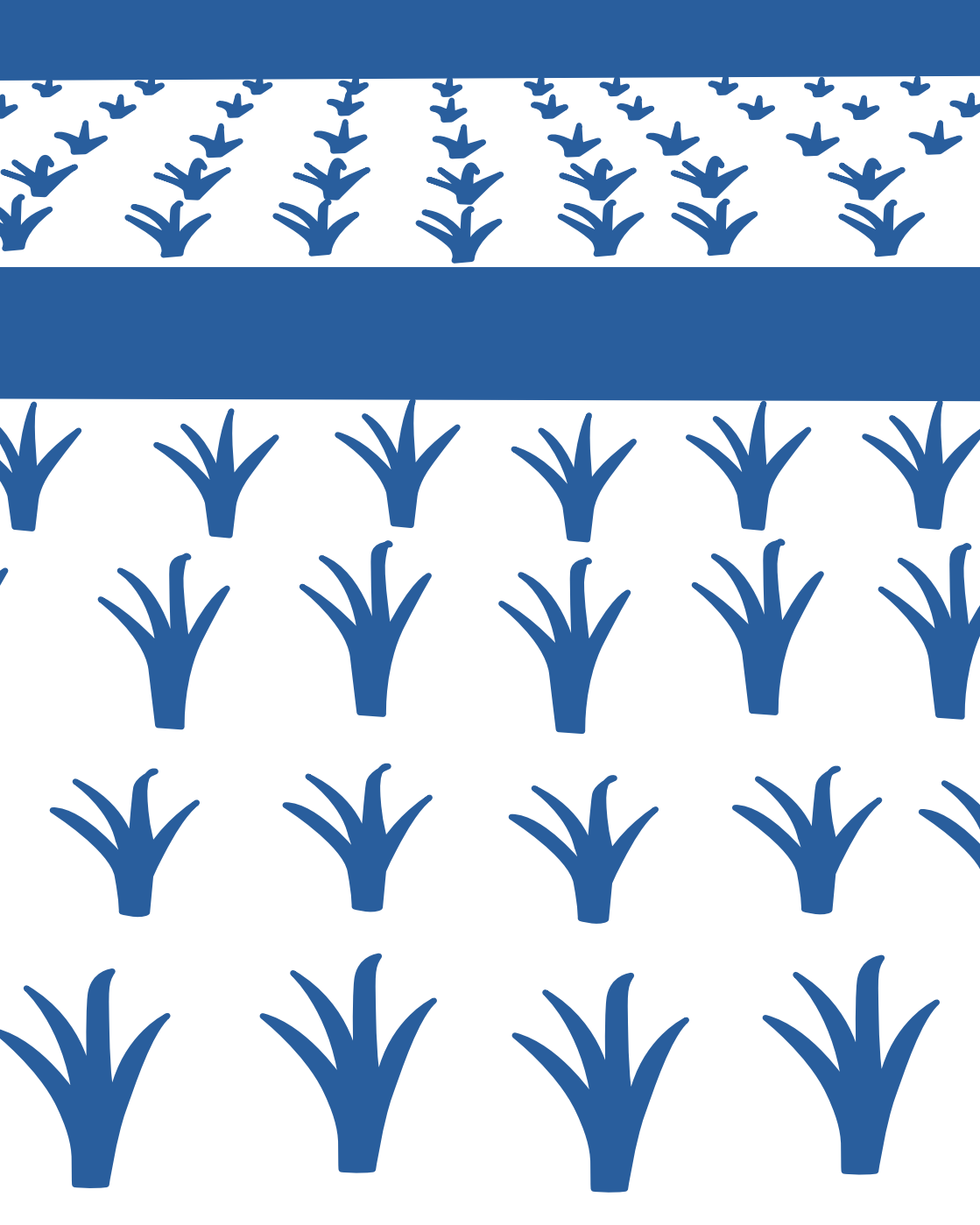
Úvodní kapitolu bych rád začal nějakou definicí kultury, ale není to snadné. Nejde jen o to, že takových definicí jsou stovky, ale také o to, že jim odpovídají různé koncepty, které souvisejí s prostorovou diverzitou a posuny v čase. Není rovněž tajemstvím, že tyto koncepty jsou závislé na pocítovaných prioritách přítomnosti, na ideologiích, stereotypch, na sdílených hodnotách, na módních trendech a podobně. Něco napoví původ slova kultura: významy jako *pěstovat*, *obdělávat* a případně *uctívat* označují zkrátka to, co nevzniká přirozeně a samozřejmě a čeho je třeba si vážit.

Jde také o to, že máme různé představy o tom, co je kultura. V našem prostředí je asi nejtradičnější pojetí vysoké kultury většinou spojované se jmény Wilhelma von Humboldta (1767–1835) a Matthewa Arnolda (1822–1888), tedy pojetí kultivace prostředí, k níž jsou povolány elity společnosti. Toto chápání je spjato s literárními, hudebními a uměleckými výtvary a jejich interpretací, případně s humboldtiánským chápáním univerzitní vzdělanosti, tedy propojením výuky a výzkumu. Vedle vysoké kultury však existuje něco jako lidová (národní) kultura, kterou většinou spojujeme s romantismem a nacionalismem a se jménem Johanna Gottfrieda Herdera (1744–1803). Základním termínem v této souvislosti je výraz „lid“, který dostává v polovině 19. století mytický význam. Lid je garantem moudrosti, která je dochovaná v jeho kulturních výtvorech, často prastarých. Proto je třeba sbírat staré pověsti, písně, básně, pohádky: v nich je totiž uložena kultura

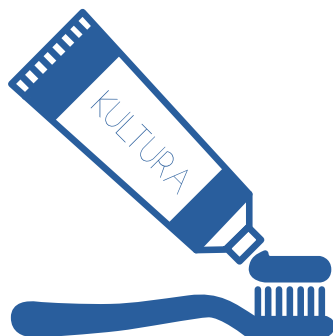

lidu, která má pro přítomnost obrozovací sílu (odtud pojem „národní obrození“). Od vysoké univerzální kultury odlišuje pojetí kultury lidové její národní akcent. Přibližně od druhé světové války se však mnohonásobně rozšiřuje pole zájmu o kulturu, přičemž stará pojetí se dále rozvíjejí (například díly o civilizacích a civilizačních okruzích). Nové pojetí se prosazuje pod názvy kulturologie či kulturní studia a spadá

do něj vlastně všechno myslitelné – od užívání pasty na zuby po nejkomplexnější a abstraktní témata mezikulturního dialogu – tedy i něco, co staří Řekové označovali slovem *nomoi* (zákony, tradice, abstraktní pojmy).

Jeden z nejvýznamnějších kulturních historiků naší doby Peter Burke podnikl ve své knize *Co je kulturní historie* detailní průzkum toho, čemu se historikové kulturních dějin věnovali od dob Jacoba Burckhardta, švýcarského historika, který bývá považován za zakladatele tohoto vědního oboru. Burke přinesl pestrý obraz jmen, škol a směrů a doprovodil jej případnými a leckdy vtipnými komentáři. Připomněl takřka všechny významné historiografické, ale i antropologické a sociologické proudy od druhé poloviny 19. století v chronologickém pořadí a ukázal, jaká rozmanitost panuje vzhledem ke kultuře nejen na úrovni tematické, ale i metodické a konceptuální. Postupoval od německé intelektuální tradice uvažující o civilizaci (Max Weber, Norbert Elias) přes marxistické

a antropologické inspirace (Eric Hobsbawm, Roger Chartier, Natalie Davisová), mikrohistorii, postkolonialismus a feminismus (Carlo Ginzburg, Edward Said, Georges Duby) až po nové proudy, jak teoretické, tak velmi konkrétní (Michel Foucault, Pierre Bourdieu, Michel de Certeau, Pierre Nora a další...). Co jméno, to originální přístup i dílo. Burke poskytl přehledný výčet hlavních prací takřka až do současnosti, přičemž sám přispěl mimořádným způsobem k dějinám vědění, k dějinám násilí a dějinám paměti a zapomínání. Jeho kniha však nepředkládá pouhý výčet jmen a základních charakteristik jednotlivých děl, snaží se zmapovat dějiny intelektuálního vývoje se všemi vlivy na jednotlivé autory, včetně filozofických a ideových. Jména kombinuje s přístupy, školami, časopi-seckými projekty, líčením hledání nových cest. To z ní dělá nepostradatelnou příručku pro kulturní historii.

Jaký přístup ale zvolit pro tuto malou přehledovou publikaci, pojednávající o základech evropské kultury? Je zřejmé, že je zapotřebí vyjasnit všechna tři slova.

Výrazem kultura rozumím v této knize struktury, v nichž se pohybují lidské společnosti a bez nichž není myslitelný rozumný život ve všech svých projevech. Mám na mysli struktury času, prostoru, hodnoty, jimž se podřizujeme a necháváme se jimi motivovat, instituce státu, náboženství a vzdělávání, přírodu a chápání budoucnosti.

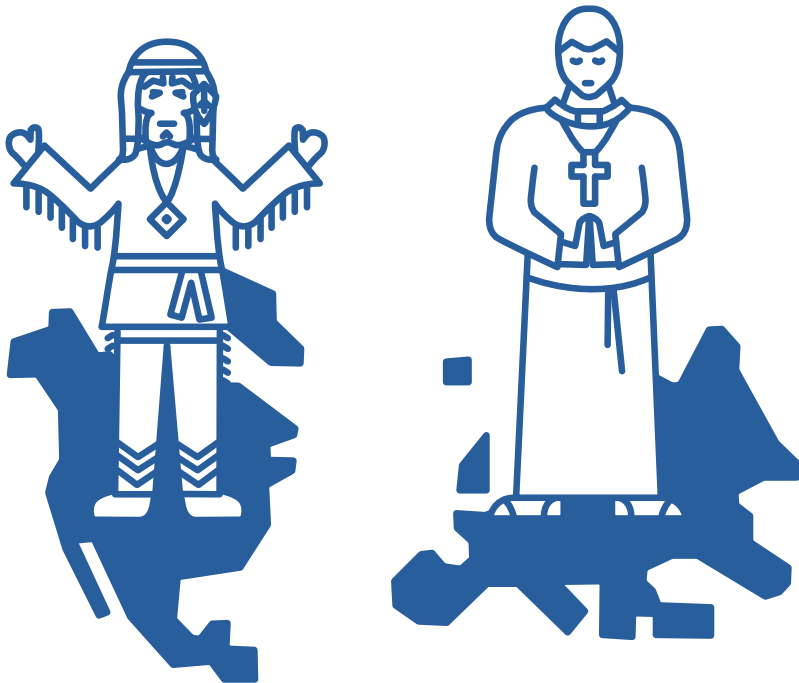

Je to definice velice široká, její výhodou je však možnost konkretizace. Představuje „základy“, na nichž stojíme, vědomě či méně vědomě.

Problém představuje výraz „Evropa“ či „evropský“. Je totiž jasné, že některé základy evropské kultury vůbec nejsou evropské. Jde například o křesťanství jako původně blízkovýchodní náboženství. Není ale nesprávné mluvit o „poevropštěném křesťanství“, o křesťanské evropské akulturaci, o evropské výjimečnosti, která byla schopna vytřídit a uchovat jak antické dědictví, tak kreativně zpracovat křesťanskou nauku a disciplínu. Pokud mluvíme o evropské kultuře, je zapotřebí ihned dodat, že je to kultura, často určená „k vývozu“, což souvisí s misijními tendencemi, ale také s evropským kolonialismem. Při všech obtížích se přece jen zdá vhodné zaměření na evropskou kulturu, a to díky její výjimečnosti – a také schopnosti ji v jisté míře popsat.

Jistě není možné tvrdit, že by evropská kultura byla zcela přesně ohraničitelná. Za prvé proto, že vznikla z pozoruhodného římsko-germánsko-křesťanského amalgámu, a za druhé proto, že byla v průběhu mnoha staletí ovlivňována neevropskými vlivy, jak v důsledku dobytých válek a mísení obyvatelstva (islám v době raného středověku), tak v důsledku

misijních a objevitelských cest (klasickým příkladem je „objevení Ameriky“) či v důsledku myšlenky „břemene bílého muže“. Prostřednictvím této ideje Britské impérium nejen šířilo své pojetí zodpovědnosti za neevropské, méně civilizované národy, ale bylo současně zpětně touto údajnou menší civilizovaností hluboce ovlivněno (vzpomeňme na indický příklad).

Autor těchto řádků má za to, že přes všechny problémy a překážky má smysl mluvit jak o kultuře evropské, tak kultuře západní. Výraz „západní“ zde označuje to, kam se evropská

kultura a civilizace dostala řekněme v posledních pěti stech letech – do Severní Ameriky, Austrálie, dokonce na Blízký východ (Izrael), zčásti do Japonska i jinam. Výraz „modernizace“ přitom vyjadřuje pouze část sdílených civilizačních vymožeností, o nichž můžeme mluvit. „Západ“ bývá spojován s myšlenkovými objevy, které často spojujeme s demokracií – pojetím občanství, lidských práv, vlády zákona, ochranou soukromého majetku atd. Jakkoli nalezneme v jiných světových kulturách velmi zajímavé paralely a podobné intelektuální výkony, nemůže být pochyb, že právě zmíněné skutečnosti jsou většinou evropského původu – vymysleli je a aplikovali Evropané na základě svého specifického vývoje.

Je více než vhodné na počátku zmínit tři významné inspirační zdroje, provázející celý text. V první řadě se autor hlásí k antropologickému a filozofickému pojetí Jana Sokola, jehož kniha *Člověk jako osoba* představuje jakési východisko, které se určitým způsobem objevuje ve všech kapitolách. Také je třeba přiznat značnou inspiraci způsobem myšlení německého historika a politologa Hanse Maiera, předloženým v knize *Svět bez křesťanství – co by bylo jinak?*, jejíž ideu i strukturu považuje autor těchto řádků za pozoruhodnou. Třetí inspiraci představují knihy francouzského filozofa a historika středověku Rémiho Bragua, zejména jeho kniha s názvem *Evropa, římská cesta*, která je mistrovským výkladem o tom, jak evropská elita zpracovala a „přeložila“ starší dědictví, zejména antické. Právě tento autor klade zásadní otázku, zda je evropská kultura „naše“, tj. zda není spíše druhotná, odvozená – a zda to nakonec není její přednost.

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy ***Základy moderní Evropy***.
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.